

Andrzej Rozwałka (Lublin)

(review) Władysław Duczko, *Ruś wikingów. Historia obecności Skandynawów we wczesnośredniowiecznej Europie Wschodniej* Viking Rus: studies on the presence of Scandinavians in early medieval Eastern Europe

Warsaw 2006, 252 p. 81 fig.

From the historiographic perspective, Władysław Duczko's book follows more than two hundred fifty years of debating Scandinavians' presence in north-eastern Europe and their contribution to the formation of Rus. Paradoxically, the book also opens new possibilities of research: research devoid of political or nationalistic colouring, based on thorough analysis of sources bearing on interpretation of cultural changes, of the genesis, development and decline of Norman identity in the process of migration and settlement among other nations and cultures in Eastern Europe. As to the sources, one must agree with the author that "the main weakness that has perverted the research dealing with the Rus, especially in the West, was a relatively poor knowledge of the archaeological material, a source without which it could be no possible to effectively explorer the early medieval history of his part of Europe" (p. 6).

The author focuses on Scandinavian presence in north-eastern Europe, confirmed in ample archaeological materials, especially those having clear affinity to artefacts recovered mainly from central Sweden and the Aland Islands. From the 8th to the 10th centuries, these objects were the means to preserve ethnic identity and maintain native traditions and social relations. Duczko presents material culture in its cultural, social and historical context, reconstructed mostly from written sources and linguistic studies. Scandinavians lived in Eastern Europe among local inhabitants, first among Baltic and Finnic, then Slavic, Bulgar and Turkic peoples, for several centuries. Duczko inventively defines this peculiar cultural dichotomy: the Norman elements may be considered both as foreign, immigrant, and as native, due to their long presence (cf. Urbańczyk 1998, pp. 65–76; 2000, pp. 122–145; Suchanek 2007, pp. 83–98).

The author dispenses with the traditional presentation of current state of knowledge, which saves the reader from being overwhelmed with abundant literature, often — when

coming from the former Soviet bloc — tendentious or even distorting the truth. After few remarks on earlier studies and the methodology of his publication, he discusses the origin of the term *Rus*, drawing on the *Annales Bertiniani*, which mention a Byzantine legation sent to Ingelheim, to the emperor Louis the Pius (chapter 1). Duczko analyzes the significance of identifying the inhabitants of Rus with Swedes and addressing their ruler as the khagan, in the political context at that time, especially the situation at the Khazar khaganate and the Byzantine participation in creating an anti-Arab coalition. The following chapters mainly concern results of archaeological excavations at the sites in Stara Ladoga, around the Lake Ladoga, in Rurykovo Gorodiszcze, Isborsk — Pskov, Gniezdov, in the area of the Volga and the Oka, and on the central Dnieper (Kiev, Chernigov, Szesztovica). These sites suffice to illustrate the range of Norman influences: Scandinavian communities developed successfully in many protourban settlements, in strategic and fortified locations, in centres of administration and crafts, but also in numerous villages, which gives some idea of the scale, intensity and stability of the settlement. Although ethnic and cultural interpretations are sometimes difficult to be made on the basis of settlement material, significant Scandinavian presence is clearly indicated by the number of cemeteries, including clusters of large kurgans and chamber graves, typical of the elite. Settlement agglomerations, e.g. in Gniezdov, prove that Scandinavians, in Duczko's words, "the archaeological finds leave no doubt that Norsemen were living here in families in a Real Scandinavian society with its own culture. The leading group of this complex originated (as it was a case with Rurikovo Gorodishche) from Middle Sweden. It consisted of people apparently close to the royal family., the one that was controlling the town of Birka" (p. 211).

An important asset of the book is its correction of popular views which lump everything together under the heading "Vikings". While discussing early Rus, the author clearly demarcates the end of the Varangian period: after the year 980, i.e. since *kniazi*, from Vladimir (later Vladimir the Great) onwards, began to hire troops of Scandinavian warriors known as Varangians. The period marks the decline of Scandinavian settlement in north-eastern Europe, its dissolution in the increasingly powerful Slavic element. Duczko also points to the waning of Norman influences and the dominance of Byzantine civilisation. The last two sentences of the book sum up the changes in Eastern Europe in the late 10th century: "In the long run the Norse culture could not compete with the overwhelming power of the Byzantine civilization that already during the eleventh century was creating thriving traditions of architecture, literature and church, the lasting structure on which Medieval Russia was built" (p. 213).

As a Polish reviewer, I cannot pass over too sketchy treatment of Polish contribution to the subject. This refers to the Polish edition (cf. Duczko 2004); since the publication of *Początki Polski* by Henryk Łowmiański (1973, pp. 9–221), our literature has brought no extensive discussion of the effect Norman civilisation had on the culture of our eastern neighbours.

First of all, one should speak up for Henryk Łowmiański. While discussing the genesis of Rus, he ascribes the greatest influence to East Slavs, not to Scandinavians, whereby

taking an anti-Norman position, though not in such an orthodox way as Soviet scholars. However, when his general conclusions are omitted, his publication may serve as a very valuable analysis of sources, providing a good basis for research on history of Scandinavians in Eastern Europe.

Duczko refers to the monumental publication *Początki Rusi* by Henryk Paszkiewicz (1954, 1996), but he fails to mention the next two volumes of this "trilogy": *Powstanie narodu ruskiego* (1963, 1998) and *Wzrost potęgi Moskwy* (1983, 1998), which complement and develop many theses advanced in the first volume. It should be stressed that Paszkiewicz's trilogy has aroused much scholarly interest abroad (cf. Wyrozumski 1996, pp. X–XI; Paszkiewicz 1998, pp. 314–354).

Another omitted book is Wojciech Szymański's monograph on eastern Slavdom (1973), a balanced and comparatively independent publication. At the time when Soviet interpretations were prevalent, Szymański proposed a number of autonomous theses, concerning e.g. northern Slavic expansion, history of the Kiev region before Kiev's Rus, and the genesis of Rus' towns. Regrettably, the monograph did not gain recognition in academic textbooks, based on "the latest achievements of Soviet historiography", almost to the end of the Polish People's Republic (cf. Ochmański 1986, p. 5).

Surprisingly, the author, an archaeology graduate of the University of Warsaw, well acquainted with literature in Polish, fails to mention the translation of Peter G. Foote and David M. Wilson, two outstanding English specialists in Scandinavian studies (1975). The Polish version of their book came out during the primacy of anti-Norman theories formed by Soviet scholars. Published by Państwowy Instytut Wydawniczy, it gave the reader a new perspective on the role Norman civilization played in the development of cultural relations in early medieval Eastern Europe. Due to the subtle translation by Waław Niepokólczycki, it also provided a good model of distancing oneself from the peremptory stand of Soviet researchers who claimed that there was no archaeological evidence for Scandinavian contribution to early history of Kiev. The authors wrote, almost prophetically: "like at other Rus' towns, the excavations have not uncovered a decidedly Viking type of houses; however, since the same can be said about numerous Irish towns undoubtedly founded by Vikings, it would be unwise to attach too much weight to those negative results" (p. 221). Moreover, considering the date of its publication, the book cited quite copious archaeological data on Scandinavian presence at Stara Ladoga, Bieloozersk, Novgorod, Gniezdov and Chernigov. Among more recent translations, one should mention the monographs on Vikings by Collen Batey, Helen Clark, Raymond I. Page, Neil Price (1998) and Else Roesdahl (1996).

The bibliography cited in the book proves the author's familiarity with the latest publications by Polish archaeologists, especially those related to the Institute of Archaeology and Ethnology at the Polish Academy of Sciences (Dulinicz 1999, Łosiński 1988, 1993, 1995, Słupecki 1998, Suchodolski 1989, Urbańczyk 2001). However, Duczko passes over two books by Lech Leciejewicz from the same circle (1979, 200) which describe Norman

settlement and cultural role in a wide European context. Leciejewicz's second publication, on the genesis of medieval Europe, is particularly important: though circumspect in its evaluation of Scandinavian influence in early Rus, it shows the eminent role of the Norman community in creating new European civilization.

One of fundamental claims of Russian and Soviet archaeologists was once the meagreness of traces of Scandinavian presence in the region. Artefacts with evidently Norman characteristics were counted among imports, "the objects showing mixing of Norse and non-Norse features were identified as local Slav products, or, at the best, as the things that were manufactured by rapidly assimilated arrivals from the North" (p. 132). The latest Russian publications signify a marked change of viewpoint. A matter that requires further study is differentiation of Norman and Finnic materials or determining the time and directions of mutual borrowings. When compared to publications on early medieval Finnic communities, Duczko's book may cause some confusion: Łucja Okulicz-Kozaryn (1993) ascribes the same objects to Western Finns (e.g. "Large House" from Layer E1 in Stara Ladoga: Okulicz-Kozaryn, p. 161, Fig. 68, Duczko, Fig. 9; artefacts from ritual hearths in kurgans: Okulicz-Kozaryn, p. 202, Fig. 100, Duczko, Fig. 19). Necklaces with symbolic Thor's hammers or made from twisted silver wire, objects with runic inscriptions, shield-like pendants, swords, shoes of scabbards, elements of harness — these are only some of nearly identical finds recovered from Scandinavian and Finnic sites. In comparison to the rich verbal presentation of Scandinavian culture, the illustrative section of Duczko's book seems too modest, both in quantity and in quality. Many of his descriptions concern details of ornamentation which confirm Scandinavians' craftsmanship and their attachment to native symbolism; accordingly, the illustrations should be clear and legible. The cartographic aspect is not entirely satisfying, either. Schematic contour maps do not permit the reader to appreciate the admirable Norman ability of choosing right places for settlement and they do not explain the role of Norman trade and military routes. The maps fail even in presenting the position of Scandinavian settlements, towns and cemeteries, giving only a vague idea of their distribution. One would wish for a general map of Norman settlement: Slavic scholarship has traditionally used maps indicating only individual settlement points, and it has discussed Normans solely as traders and warriors (cf. Leciejewicz 1979, pp. 171–176, Fig. 80).

Regrettably, this excellent material is illustrated with black-and-white figures. It is hard to blame the author, yet his final claim to thoroughness of presentation does not sound quite convincing in the context (p. 209).

The publication has some important consequences for such crucial issues as the beginnings of Slavdom. According to the sources quoted by the author, East Slavs did not reach the northern territories of Europe before the 9th century. Surprisingly, the most recent map of Slavic settlement in the 8th century includes the basins of the upper Dnieper, Volkhov and Dvina (Parczewski 2005, p. 73, Fig. 4). Yet even a number of Soviet scholars recognised that Slavs had not begun to penetrate north Europe until the early 9th century,

and that they had settled on the Dvina and the Volkhov no sooner than in the 10th century (Okulicz-Kozaryn 1993, 44–45).

The book also points to the question of Norman ethnic and cultural presence west of Eastern Europe, namely Norman influence on Polish history at the beginning of our statehood. Duczko seems to have the best predispositions to research the role of the foreign Scandinavian ethnos in constructing the foundations of our state (cf. Duczko 2000, pp. 23–39). In the context of reassessing the strength of Norman material culture, the next subject of study should undoubtedly be the significance of relevant archaeological sources (cf. Buko 2005, pp. 343–358).

In conclusion, *Viking Rus* by Władysław Duczko not only meets the academic standards but, due to its lucid style (also in the translation by Natalia Kreczmar), it is both a truly modern textbook and an excellent publication for more general public.

Translated by Anna Skucińska

References

- Batey C., Clarke H., Page R. I. and Price N. 1998. Wikingowie. In J. Graham-Campbell (ed.), *Wielkie kultury świata*. Warszawa.
- Buko A. 2005. *Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej*. Warszawa.
- Duczko W. 2000. Obecność skandynawska na Pomorzu i słowiańska w Skandynawii we wczesnym średniowieczu. In L. Leciejewicz and M. Rębkowski (eds.) *Salsa Cholbergensis. Kołobrzeg w średniowieczu*. Kołobrzeg, 23–39.
- Duczko W. 2004. *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Leiden.
- Dulinicz M. 1999. Uwagi o początkach ośrodków handlowych na południowym wybrzeżu Bałtyku (VIII–IX w.). In S. Moździoch (ed.), *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej* (= *Spotkania Bytomskie* 3). Wrocław, 97–110.
- Foote P. G. and Wilson D. M. 1975. *Wikingowie*. Warszawa.
- Leciejewicz L. 1979. *Normanowie*. Wrocław.
- Leciejewicz L. 2000. *Nowa postać świata. Narodziny średniowiecznej cywilizacji europejskiej*. Wrocław.
- Łosiński W. 1988. Chronologia napływu najstarszej monety arabskiej na terytorium Europy. *Slavia Antiqua* 31, 93–181.
- Łosiński W. 1993. Chronologia, skala i drogi napływu monet arabskich do krajów europejskich u schyłku IX i w X w. *Slavia Antiqua* 34, 1–40.
- Łosiński W. 1995. W sprawie genezy osiedli wczesnomiejskich u Słowian nadbałtyckich. *Slavia Antiqua* 35, 208–225.
- Łowmiański H. 1973. *Początki Polski*. Warszawa.
- Ochmański J. 1986. *Dzieje Rosji do roku 1861*. Warszawa–Poznań.
- Okulicz-Kozaryn Ł. 1993. *Finowie Zachodni*. Warszawa.

- Parczewski M. 2005. Podstawy lokalizacji pierwotnych Słowian. In P. Kaczanowski and M. Parczewski (ed.), *Archeologia o początkach Słowian*. Kraków, 65–74.
- Paszkievicz H. 1954. *The Origin of Russia*. London.
- Paszkievicz H. 1963. *The Making of the Russian Nation*. London.
- Paszkievicz H. 1983. *The Rise of Moscow's Power*. New York.
- Paszkievicz H. 1996. *Początki Rusi*. Kraków.
- Paszkievicz H. 1998. *Powstanie narodu ruskiego*. Kraków.
- Paszkievicz H. 2000. *Wzrost potęgi Moskwy*. Kraków.
- Roesdahl E. 1996. *Historia Wikingów*. Gdańsk.
- Sielicki F. 1999 *Powieść minionych lat*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Słupecki L. P. 1998. *Wyrocnie i wróżby pogańskich Skandynawów*. Warszawa.
- Suchanek A. 2007. Wizerunek obcych w „Powieści minionych lat” a samoidentyfikacja narodowa mieszkańców Rusi Kijowskiej. In J. Tyszkiewicz (ed.), *Z dziejów średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej*. Part 2. Warszawa, 83–98.
- Suchodolski S. 1989. The findings of a Scandinavian coin of the earliest type (KG3) on the southern coast of the Baltic Sea. In U. Ehrensvärd (ed.), *Festskrift till Lars O. Lagerqvist (= Numismatiska Meddelanden 37)*. Stockholm, 425–430.
- Szymański W. 1973. *Słowiańszczyzna Wschodnia*. Wrocław.
- Urbańczyk P. 1998. Obcy wśród Słowian. In M. Miśkiewicz (ed.), *Słowianie w Europie wcześniejszego średniowiecza*. Warszawa, 65–76).
- Urbańczyk P. 2000. *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*. Wrocław.
- Urbańczyk P. 2001. (ed.) *Europe around the year 1000*. Warszawa.
- Wooding J. 2001. *Wikingowie*. Warszawa.

Andrzej Rozwałka (Lublin)

(rec.) Władysław Duczko, *Ruś wikingów. Historia obecności Skandynawów we wczesnośredniowiecznej Europie Wschodniej*. Warszawa 2006, 252 s., 81 ryc.

Książka Władysława Duczki ukazuje się — patrząc z historiograficznego punktu widzenia — po trwającej ponad dwa i pół wieku debacie na temat obecności Skandynawów w północno-wschodniej Europie i ich wkładu w tworzenie państwa ruskiego. Jednocześnie można stwierdzić, że otwiera nową — paradoksalnie, jak na obecny wiek panowania nauki — perspektywę badawczą, pozbawioną zabarwienia politycznego czy nacjonalistycznego, perspektywę opartą o rzetelną analizę źródłową, której ustalenia zostaną odniesione do kontekstu przemian kulturowych, narodzin, trwania i zaniku tożsamości normańskiej w procesie migracji i osadnictwa wśród innych nacji i kultur Europy Wschodniej. Mówiąc o źródłach trudno nie zgodzić się z Autorem, że „słabością badań nad Rusami, zwłaszcza na Zachodzie, zawsze była nikła znajomość materiałów archeologicznych, źródła, bez którego

nie jest możliwe skuteczne poznawanie wczesnośredniowiecznej historii tej części Europy” (s. 6).

Głównym przedmiotem rozważań jest obecność skandynawska na północnym wschodzie Europy potwierdzona licznymi materiałami archeologicznymi, przede wszystkim zaś tą ich częścią, która wykazuje ewidentne pokrewieństwo z wytworami powstałymi głównie na terenach środkowej Szwecji i Wysp Alandzkich, a które przez długi czas — od VIII do X wieku — były nośnikiem tożsamości etnicznej, istotnym elementem utrzymywania rodzimych tradycji i więzi społecznych. Prezentacja kultury materialnej odbywa się na tle kulturowego, społecznego i historycznego kontekstu, którego rekonstrukcja jest możliwa przede wszystkim dzięki przekazom pisanim i badaniom językoznawczym. Trwająca przez kilkadziesiąt lat obecność i aktywność Skandynawów w Europie Wschodniej rozgrywała się wśród miejscowych ludów, w pierw w bałtyjskich i fińskich, potem słowiańskich, bułgarskich, i tureckich. Autor w nowatorski sposób definiuje swoistą dychotomię kulturową tego rodzaju sytuacji, bowiem można żywił normański określić i jako obcy, napływowy, i jako — przez długotrwałą obecność — miejscowy (por. Urbańczyk 1998, 65–76; 2000, 122–145; Suchanek 2007, 83–98).

W książce zrezygnowano z tradycyjnie przedstawianego stanu badań, co niewątpliwie zapobiegło w obciążaniu Czytelnika ogromną literaturą, często — jeżeli chodzi o pozycje z byłych krajów socjalistycznych, tendencyjną, czy wręcz zafalszowaną. Autor po nielicznych uwagach co do przeszłych badań i ukazaniu metodyki i metodologii przyjętej w pracy przystępuje w rozdziale pierwszym do wyjaśnienia pochodzenia nazwy Rus opierając się na wzmiance z *Annales Bertiniani*, gdzie pod rokiem 839 znajdujemy opis poselstwa bizantyjskiego do Ingelheim, do cesarza Ludwika Pobożnego. Znaczenie wiadomości o utożsamieniu Rusów ze Szwedami i tytułowaniu ich władcy chaganem analizuje Autor w perspektywie ówczesnych stosunków politycznych a szczególnie sytuacji w chaganacie chazarskim i działań bizantyjskich w tworzeniu koalicji antyarabskiej. Kolejne rozdziały są przede wszystkim prezentacją wyników badań stanowisk archeologicznych w Starej Ładodze i w rejonie Przyładoża, Rurykowie Gorodiszczu, Izborniku — Pskowie, Gniezdowie, w rejonie Wołgi i Oki, rejonie środkowego Dniepru (Kijów, Czernihów, Szestowica). Już te stanowiska uzmysławiają rozległość obszarów osadnictwa normańskiego. Społeczności te rozwijały się z powodzeniem w wielu osadach o charakterze protomiejskim, w miejscach strategicznych i umocnionych, siedzibach władzy i ośrodkach rzemieślniczych, ale także — co daje wyobrażenie o skali, intensywności i trwałości osadnictwa — w licznych wioskach. O ile trudne czasami są interpretacje etniczne i kulturowe na podstawie osad, to bez wątpienia o znaczącej obecności Skandynawów świadczą cmentarzyska, wśród których wyróżniają się skupiska wielkich kurhanów i grobów komorowych należących do elit. Są to, jak chociażby w przypadku Gniezdowa, aglomeracje osadnicze, które dowodzą, że Skandynawowie, jak konstatuje Autor, „żyli tu wraz z rodzinami, w otoczeniu własnej kultury, niczym prawdziwe skandynawskie społeczeństwo. Grupa rządząca w tym wyjątkowym kompleksie pochodziła, tak jak w przypadku Rurykowie Gorodiszczu, ze środkowej Szwecji. Składała się z ludzi najwyraźniej bliskich rodzinie królewskiej rządzącej w Birce” (s. 211).

Niezwykle istotne jest to, że Autor porządkuje naszą wiedzę potoczną, która wkłada wszystko do jednego worka z metryczką Wikingowie. Przy omawianiu początków państwa ruskiego wyraźnie postawiona zostaje cezura okresu wareskiego — po 980 roku, a więc od czasu, kiedy to poczynając od Włodzimierza (zwanego później Wielkim) ruscy kniaziowie zaczęli najmować oddziały skandynawskich wojowników zwanych warezami. Z okresem tym wiązać możemy zanik świata skandynawskiego w Europie północno-wschodniej, jego rozplynięcia się w rosnącym w siłę żywiole słowiańskim. Co też ważne, Autor dostrzega wyraźnie kres znaczenia cywilizacji normañskiej i zaznacza dominację kręgu cywilizacji bizantyjskiej. Dwa końcowe zdania książki zawierają kwintesencję przemian w Europie Wschodniej pod koniec X stulecia — „W dłuższej perspektywie nordycka kultura nie mogła rywalizować z przytłaczającą siłą wprowadzanej tu po roku 980 cywilizacji bizantyjskiej, która już w XI wieku stworzyła witalną tradycję architektoniczną, literacką i kościelną. To na podstawie tej, a nie skandynawskiej kultury zbudowana została średniowieczna Ruś” (s. 213).

Z obowiązku polskiego recenzenta nie mogę nie wspomnieć o zbyt skromnym zaznaczeniu wkładu badaczy polskich. Uwaga ta odnosi się do edycji polskiej książki (por. Duczko 2004), bowiem w naszej literaturze od czasów „Początków Polski” Henryka Łowmiańskiego (1973, 9–221) nie mamy do czynienia z rozbudowanymi wątkami odnoszącymi się do wpływu cywilizacji normañskiej na kształtowanie kulturowego oblicza naszych wschodnich sąsiadów.

Przede wszystkim należy upomnieć się o Henryka Łowmiańskiego. Odrzucał on pierwszorzędne znaczenie Skandynawów w powstaniu państwa ruskiego przypisując takie znaczenie Słowianom Wschodnim, stając tym samym, choć nie tak ortodoksyjnie jak badacze radzieccy, na pozycji antynormañskiej. Jednakże gdy odrzucimy ogólne wnioski i oceny autora to otrzymamy niezwykle cenną pracę analityczno-źródłową, tworzącą solidną podstawę do pogłębionych studiów nad dziejami Skandynawów w Europie Wschodniej.

Autor odwołuje się do monumentalnej pracy Henryka Paszkiewiczza „Początki Rusi” (1954; 1996), pomija jednak pozostałe tomy jego „trylogii” — „Powstanie narodu ruskiego” (1963; 1998) i „Wzrost potęgi Moskwy” (1983; 1998), gdzie znajdujemy szereg uzupełnień i rozwinięć tez postawionych w podstawowym dziele. Należy podkreślić ogromne zainteresowanie tą trylogią nauki światowej (por. Wyrozumski 1996, X–XI, Paszkiewicz 1998, 341–354).

Całkowicie pominięta została książka Wojciecha Szymańskiego (1973), bardzo wyważona i, jak na owe czasy, niezależna w opiniach monografia Słowiańszczyzny Wschodniej. Należy docenić, że w okresie prymatu teorii radzieckich Autor przedstawił szereg autonomicznych tez, chociażby na temat północnej ekspansji słowiańskiej, przedpaństwowych dziejów ziem wokół Kijowa i genezy miast ruskich. Niestety opracowanie to nie znalazło uznania, niemalże do ostatnich czasów PRL, w opracowaniach podręczników akademickich, które opierały się „na najnowszych osiągnięciach historiografii radzieckiej” (zob. Ochmański 1986, 5).

Pewne zdziwienie wywołuje fakt, że Autor, który studiował archeologię na Uniwersytecie Warszawskim, świetnie obeznany z literaturą w języku polskim pominął tłumaczenie pracy dwóch wybitnych angielskich skandynawistów — Petera G. Foote’a i Davida M. Wilsona (1975). Interesujący jest fakt, że polska edycja książki przywołanych autorów ukazała

się w naszym kraju w okresie „urzędowego” panowania antynormańskich poglądów badaczy radzieckich. Warto więc podkreślić, że ta wydana w tzw. ceramowskiej serii książka Państwowego Instytutu Wydawniczego umożliwiła polskiemu czytelnikowi inne spojrzenie na wkład cywilizacji normańskiej w kształtowaniu się stosunków kulturowych wczesnośredniowiecznej Europy Wschodniej. Nie bez znaczenia jest choćby spektakularny przykład, możliwy dzięki subtelniemu tłumaczeniu tego dzieła przez Wacława Niepokólczyckiego, zdystansowania się od apodyktycznych twierdzeń uczonych radzieckich o braku archeologicznych dowodów udziału Skandynawów w początkach Kijowa. Autorzy piszą bowiem, niemalże proroczo, że „prace wykopaliskowe, jak w innych miastach Rusi, nie ujawniły tu żadnego zdecydowanie wikingowskiego typu domów, ale ponieważ to samo dotyczy wielu miast irlandzkich, które z pewnością założyli wikingowie, byłoby nieroztropnie przywiązywać zbyt wielką wagę do tych negatywnych wyników” (s. 221). Poza tym znajdujemy tu wiele, jak na ówczesne czasy, archeologicznych danych świadczących o skandynawskiej obecności w Starej Ładodze, Bieloozersku, Nowogrodzie, Gniezdowie czy Czernihowie. Z najnowszych tłumaczeń warto zaznaczyć monografie o Wikingach autorstwa Collen Batey, Helen Clark, Raymonda I. Page’a, Neila. Price’a (1998) i Else. Roesdahl (1996).

Zestaw bibliograficzny uświadamia, że Autor jest obeznany z najnowszymi pracami polskich archeologów, szczególnie z kręgu Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (Dulnicz 1999; Łosiński 1988; 1993; 1995; Słupecki 1998; Suchodolski 1989; Urbańczyk 2001). Pominięte zostały jednak z tego samego kręgu dwie książki Lecha Leciejewicza (1979; 2000), gdzie osadnictwo i kulturowa rola Normanów ukazane zostały w szerokim tle kontekstu europejskiego. Szczególnie ważna jest druga praca — synteza narodzin średniowiecznej Europy, choć ostrożna w sądach co do udziału skandynawskiego w początkach Rusi, to jednak ukazująca wybitną rolę wspólnoty normańskiej w tworzeniu nowej cywilizacji europejskiej.

To co w minionych czasach było jednym z podstawowych twierdzeń archeologów rosyjskich i radzieckich to teza o nieznacznym udziale śladów skandynawskich. Wyroby o ewidentnych cechach normańskich zaliczane były do importów, „a te które wykazywały połączenie cech nordyckich i nienordyckich, interpretowali jako wyroby Słowian — w najlepszym wypadku — jako przedmioty wyprodukowane przez szybko zasymilowanych przybyszów z Północy” (s. 132). Spoglądając na najnowsze opracowania rosyjskie cytowane w pracy widzimy wyraźną zmianę optyki patrzenia. To co wymaga dalszych studiów to, moim zdaniem, potrzeba rozdzielenia materiałów normańskich i fińskich, bądź określenie czasu i kierunków wzajemnych zapożyczeń. Czytelnik zagubić się bowiem może, gdy poza omawianą książką sięgnie do opracowań dotyczących wczesnośredniowiecznych społeczności fińskich. Pobieżne choćby przejrzenie pracy Łucji Okulicz-Kozaryn (1993) ukazuje kwalifikowanie tych samych obiektów do kultury Finów Zachodnich (np. „Duży dom” z warstwy E1 w Starej Ładodze: Okulicz-Kozaryn 1993, 161; ryc. 68; Duczko 2006, ryc. 9; przedmioty z palenisk rytualnych w kurhanach: Okulicz-Kozaryn 1993, 202; ryc. 100, Duczko 2006, ryc. 19). Naszyjniki z młoteczkami Tora, przedmioty z napisami runicznymi, zawieszki tarczowate, naszyjniki skręcone ze srebrnego drutu, miecze i trzewiki pochew mieczy, ele-

menty uprząży, to niektóre tylko z kategorii przedmiotów, które są niemalże identyczne w znaleziskach ze stanowisk zarówno skandynawskich, jak i fińskich. W tym kontekście werbalnej, bogatej prezentacji kultury skandynawskiej, zbyt skromnie prezentuje się część ilustracyjna i to zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. W wielu przypadkach opisy zawarte w tekście dotyczą detali, elementów zdobnictwa, oddających dowód sztuki warsztatu skandynawskiego i przywiązania do symboliki ojczystej, dlatego też tak istotne jest zadbanie o wyrazistość ilustracji, ich czytelność. Kartografia jest stanowczo zbyt mało rozbudowana. Konturowe, schematyczne mapki odbierają czytelnikowi szansę bliższego poznania podziwu godnej normańskiej sztuki wyboru miejsca pod osadnictwo i roli szlaków handlowych i wojennych. Nawet w spojrzeniu ogólnym na rozmieszczenie skandynawskich osad, grodów i cmentarzysk, a także szlaków handlowych i podbojów, tak opracowana kartografia zawodzi dając obraz szkolnego, mało poznawczego szkicu. Brakuje mapy, która by całościowo ujęła obszary osadnictwa normańskiego, gdyż do dzisiaj na zamieszczonych mapkach badaczy słowiańskich akcentuje się jedynie pojedyncze punkty, w tekście natomiast zaznacza rolę Normanów tylko jako kupców i wojowników (por. Le-ciejewicz 1979, 171–176; ryc. 80).

Wielka szkoda, że do prezentacji tak znakomitych materiałów użyto czarno-białych ilustracji, ale nie może to być zarzut pod adresem Autora, choć w tym kontekście nie całkiem przekonuje końcowe stwierdzenie o szczegółowości wykładu (s. 209).

Lektura książki ma czasami zaskakujące konsekwencje w spojrzeniu na tak węzłowe problemy badawcze jak początki Słowiańszczyzny. Otóż wedle źródeł zgromadzonych przez Autora nie może być mowy o obecności Słowian Wschodnich w północnych strefach Europy Wschodniej przed IX wiekiem. Jakież zdziwienie budzi wobec tego najnowsza mapa ukazująca zasięg Słowiańszczyzny w VIII wieku, zasięg obejmujący obszary górnych dorzeczy Dniepru, Wołchowa i Dźwiny. (Parczewski 2005, 73; ryc. 4). Już niektórzy badacze radzieccy uznali wszak, że penetracje Północy europejskiej Słowianie rozpoczęli zapewne dopiero w początkach IX wieku, a nad Dźwiną i Wołchowem wykluczyli obecność słowiańską przed X wiekiem (Okulicz-Kozaryn 1993, 44–45).

Lektura książki Władysława Duczki uzmysławia jeszcze problematykę udziału normańskiego substratu etnicznego i kulturowego w przestrzeni na zachód od Europy Wschodniej. Mam tu na myśli nasze dzieje rodzime u zarania państwowości. Wydaje się, że Władysław Duczko posiada najlepsze predyspozycje by opracować tematykę obcego, tu czytaj, skandynawskiego etnosu, w budowaniu podstaw naszego państwa (zob. Duczko 2000, 23–39). Jeżeli obecnie na nowo przyglądamy się udziałowi elementów kultury materialnej pochodzenia normańskiego, to niewątpliwie w najbliższej perspektywie badawczej staje problem konstatacji wymowy źródeł archeologicznych w tej kwestii (zob. Buko 2005, 343–358).

W zakończeniu należy stwierdzić, że książka Władysława Duczki spełnia nie tylko wysokie wymogi pracy naukowej, ale jest również, dzięki klarowności stylu i walorom językowym — w czym zasługa również tłumaczenia Natalii Kreczmar — nowoczesnym podręcznikiem akademickim i znakomitym dziełem popularyzacyjnym.